

характеристик цієї концепції дозволяє застосувати діахронічний підхід до дослідження ретротипажу типу, представляючи його як діахронічний концепт.

Традиційні культури в більшій мірі, ніж сучасні культури, зосередили в собі історично релевантні фонові знання, що визначають суть аксіологічно орієнтованих моделей (у тому числі *sapiens*-моделей). У таких моделях сфокусовані як позитивні, так і негативні соціально-психологічні характеристики суб'єктів культури. В результаті реконструкції культурних типажів дослідник визначає культурні домінанти суспільства певної епохи, його ключові культурні концепти

Ключові слова: соціокультурний типаж, лінгвокультурний типаж, ретротипаж, культурний шаблон, культурна модель, лінгвокультурна модель, модель-граф, семантична мережа, семантична карта знання (SMC), концепт КОЗАК, фрейм [УКРАЇНСЬКИЙ КОЗАК].

УДК 821.161.2-6.09

С. О. Кочерга

ЕПІСТОЛЯРІЙ МАРКА ВОВЧКА: ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ

У статті запропоновано осмислення особливостей «жіночого письма» Марка Вовчка на матеріалі епістолярної спадщини письменниці, проаналізовано спроби відвойовування простору жінкою-письменницею в умовах маскулінної культури. Визначено основні аспекти гендерної проблематики листів Марка Вовчка. Основна увага зосереджена на проблемі професійної самореалізації письменниці, що в епістолярному доробку тісно пов'язана з інтимним дискурсом. Доведено здатність адресантки на глибокі почуття, материнську толерантність, жертвовність у взаєминах, тяжіння до типу кохання «любов-опіка», що передбачає заміщення гендерних ролей дружини і матері.

Ключові слова: література non-fiction, скриптор, гендер, емансипація, самообраз.

В останні десятиріччя в літературознавстві сформувався філософсько-антропологічний підхід до вивчення текстів, у межах якого стала рельєфнішою невичерпальність проблеми *gato scribens*, що є вкрай важливою для сучасного осмислення культурософії письма. Інтенсифікація студіювання письма засвідчила постструктуральну реабілітацію автора, який цілеспрямовано піддавався остракізму в гуманітарній парадигмі упродовж останніх десятиліть.

Письмові знаки, що позначаються рухом руки на певному матеріалі, є водночас знаками жертви самовідречення, адже якщо антропологічна мотивація письма – втеча від дійсного, то воно є жертвою відчуження від себе, що серед живих істот властиво тільки людині. За Жаком Деридою, письмо – «відокремлення і межа, де смисл визволяється зі свого ув'язнення в афористичній самоті» [7, с. 142]. Однак водночас це самозречення є запорукою збереження пам'яті про себе. «Відсутність» адресанта виявляється чи не найбільш сильною формою самореалізації, способом подолання простору і часу задля комунікації понад бар'єрами. Особливим сенсом наповнене письмо в рукотворному листі, що презентує інтимний дискурс. Суть його виразно проступає в образному визначенні мови, яке дає Ролан Барт у праці «Фрагменти

мовлення закоханих»: «Мова – це шкіра, я дотуляюсь своєю мовою до Іншого. Ніби у мене замість пальців – слова, чи слова закінчуються пальцями. ...я огортаю своїми словами Іншого, голублю, зачіпаю його...» [3, с. 78].

Слово *скриптор*, відоме з античності, доба постмодернізму повернула в науковий обіг як термін. У координатах приватності категорія *gomo scribens* набуває філософського сенсу, у її світлі відбувається реактуалізація особистісно-психологічних характеристик автора написаного. Приватне листування в добу тотальної переваги електронного дистанційного спілкування визнано унікальним документом, у якому віддзеркалено найрізноманітніші проблеми культури, серед яких одне з важливих місць посідає гендерна комунікація. Виходячи з цих міркувань, не зовсім коректним видається трактування Михайлом Епштейном пера як заміщення шпаги, що відповідає історичному поступу: людська жертва замінюється на тваринну, кривава – на безкровну, шкіра тварини – на вироблений з неї пергамент, пергамент – на папірус і т. д. За тотожною маскулінною схемою можна стверджувати, що письмо бере свій початок з неолітового плетіння, що перетворилось згодом у ткацтво та в'язання, відтак письмо – це не тільки заміщення спису, але і спиці (голки), що асоціюється зі способом самореалізації жінки.

Виокремлення «жіночого письма», запропоноване французькою письменницею Хелен Сіксу в роботі «Сміх медузи» (1972 р), досі належить до дискусійних проблем сучасної гуманітаристики. Під жіночим письмом прийнято розуміти «унікальний засіб подолання агресії маскулінності мови, можливість досягнення жінкою нового рівня самосвідомості» [2, с. 355]. Сучасні дослідники гендерної ідентичності літератури *pop-fiction* вважають, що в щоденниках та листах «показниками фемінного стають тематика, пов'язана з родиною, зосередженість на приватній історії, власних почуттях і відчуттях, зображення афектованого тіла, емоційна наративна послідовність» [4, с. 16].

Можна припустити, що найперші листи, написані жінкою, належать Семіраміді, напівлегендарній особистості, історичним прообразом якої є асирійська цариця IX ст. до н. е. Шаммурамат, принаймні серед найперших відомих в історії листів зазвичай називають послання індійського царя Стратобата до Семіраміди. Антично-римський період та доба Відродження для жінки були небагатослівні, хоча листування інтимного характеру вже тоді мало місце. Лише епоха Просвітництва піднесла лист до одного з провідних жанрів та відкрила сферу приватного життя жінки. Починаючи з XIX ст. епістолярне спілкування стало масовим явищем, нормою для освічених людей. Наголосимо, що листовне самовираження – важливий сегмент творчості майже кожного письменника. У цьому масиві слід виділити епістолярну спадщину класика української літератури Марка Вовчка. **Мета цієї статті** – осмислити гендерні особливості листування авторки, її емансипаційні спроби відвойовування простору, самотворення в умовах маскулінної культури.

Звісно, Марко Вовчок була людиною непересічною, яка багато в чому не відповідає уявленням про типову жінку XIX ст. Дослідники творчості письменниці постійно апелюють до її епістолярної спадщини, покликання на неї стали органічними компонентами авторитетних концепцій Віри Агеєвої, Ніни Крутікової, Ніли Зборовської, Євгенії Сохацької, Ростислава Чопика та ін. Серед останніх студій власне епістолярію письменниці слід виділити докторську дисертацію Анни Ільків «Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX – початку XX століть» (2016 р.). Однак, на нашу думку, дослідниця не ставила за мету розглянути листи Марка Вовчка як зразок своєрідної боротьби за себе-жінку, за себе-людину.

Анна Ільків вказує, що Марко Вовчок, представниця реалістичного напрямку в прозі, в епістолярній спадщині продовжувала традицію романтичного листа. На нашу

думку, в ніші «романтичного листа», якщо розглядати його як «модель буття, побудовану на противазі «двох світів» – реального й ідеального» [10, с. 223], епістолярним документам Марка Вовчка затісно, адже їй цілком притаманні і риси модерного листа: інтелектуальність, автобіографізм, інтровертивність наратора, міжкультурна комунікація тощо. Насамперед впадає в око напрочуд широка географія її кореспонденцій – Україна, Росія, Європа, представлена цілим калейдоскопом міст: Дрезден, Гейдельберг, Лондон, Лозанна, Париж, Рим, Неаполь, Флоренція, Мілан та ін. Разом з тим письменниці випало пережити всі труднощі тривожного мандрівного життя, пізнати закутки провінції, надовго відриватися від культурного світу, причому з роками у її листах посилюється констатація внутрішнього тяжіння до самознищення, ізоляції, невідомості, втечі від суєти й ілюзорності великого міста.

Мусимо визнати, що в епістолярній тримовності Марка Вовчка сегмент українського слова є найменшим, передусім це листи, адресовані її першому чоловікові. Однак симпатію до української мови, вміння відчувати її аромат і мелодійність вона зберегла до останніх років життя. До речі, свого часу Василь Доманицький одним з перших звернув увагу на мовні особливості епістолярію Марка Вовчка, що нагадував її художні твори: «В сих листах бачиш ту ж саму чудову мову, ту ж ніжність і той запах мови, той урочистий, але прозорий, як скло, спосіб писання» [8, с. 64]. Але якщо до української мови вона ніколи не втрачала сентимент, то від свого чоловічого псевдоніму, що приніс їй славу літератора, вона категорично відмежовувалася. Поради рідних використати вже відомий власний псевдонім для публікації пізніх творів письменниця рішуче відкидає, засвідчуючи той дискомфорт, який вона завше відчувала в «ролі» Марка Вовчка. Сину Богданові вона писала: *«Я точно переживаю снова все гадости виденные, все страдания испытанные, когда встречаю случайно где-нибудь эту кличку»* [6, с. 147]. Категорично відмежовується від свого псевдоніму письменниця і в листі до Федора Лазаревського: *«Пусть М[арко] В[овчок] исчезнет, как в воду канет, и пусть остается под водою до самой смерти...»* [6, с. 110]. Втім, варіант підписувати свої твори жіночим іменем (хоч на початку ХХ ст. це вже не було прецедентом), вона також не розглядала. Схилялася підписувати свої твори під псевдонімами «лікар Приймю», Я. Канонін, Марк Далекий. Цей факт радше свідчить не про чоловічий самообраз авторки, як про її прагнення заховатися, бути невидимою для інших, що нібито гарантує зміна статі у публічному дискурсі. Ніла Зборовська анафему псевдоніму з боку Марка Вовчка трактує інакше, вбачаючи в цій ненависті «переживання у своєму українському минулому неусвідомленої ганьби за фальшиву гру» [9, с. 115]. Наголосимо, що тези дослідниці цілком відповідають ракурсу ображеного «єго» Пантелеймона Куліша, що вже друге століття залишається впливовим у науковій сфері. Хоча послідовників аутодафе «емансипатки» і «серцеїдки» (Віра Агєєва) і в російській, і в українській рецепції знайдемо чимало, характерно, що жіноча солідарність у цьому аспекті відсутня.

Листи Марка Вовчка доводять, що в її особі маємо перший приклад опанування жінкою професії літератора в українському культурному просторі. Попри їдкі характеристики недоброзичливців та звинувачення в плагіаті (надумані і небезпідставні) для неї відповідь на засадниче фроммівське питання «Бути чи мати?» може бути тільки одна: бути. Фахово працювати над збором матеріалу, писати тексти, впливати на літературний процес – для Марії це можливість бути справжньою, а не просто імітувати штиб життя знайомих чоловіків чи маскувати свою поверховість, бажання слави. З величезним запалом Марко Вовчок вивчає історію, включно з українською. Наприклад, у листі до Опанаса Марковича 1857 р. знаходимо інформацію про ретельне опрацювання «Історії» Бантиш-Каменського і пошуки інших

історичних джерел. Письменниця цікавилася працями з французької історії Адольфа Тьєра, вивчала ази теорії літератури та її історію. Навіть на схилі літ намагалася читати безліч літературних новинок різними мовами. Своєю перекладацькою діяльністю так чи інакше вона долучилась до формування в Російській імперії канону світової літератури. Загалом листування Марка Вовчка можна розглядати як своєрідну індульгенцію: вони засвідчують повсякчасну і невтомну літературну працю письменниці. Слово «пишу» є наскрізним у її листуванні – як реальна хроніка, жорсткі умови буденності, але іноді – як мрія. У листі до Жуля Етцеля п'ятдесятирічна письменниця зізнавалась, що вона відійшла від активної літературної роботи, та це не принесло душевного спокою, а лише стало причиною страждань: *«У моєму житті наче виникла порожнеча, яку ніщо не може заповнити. Ви знаєте, що я заробляла на життя своєю працею, і...інше існування, яким би воно не може зробити мене щасливою»* [5, с. 183].

Епістолярій Марка Вовчка фіксує її громадянську активність. З юності вона мріяла про просвітительську роботу, заснування шкіл. В самій літературній творчості вбачала місце для благодійності, наприклад, виношує наміри видати книгу своїх творів чи перекладів з метою допомоги жертвам голоду. Намагалась бути корисною для різних нових проєктів у культурному просторі України, як-от: перебуваючи в Парижі, вона збирає матеріали для чернігівської газети, що перебувала у критичному стані.

Магнетизм світу літератури зумовив інтерес Марка Вовчка до відомих письменників, однак у контактах з ними, зокрема епістолярними, насамперед вбачають корисливість досвідченої інтриганки. Та факти говорять про інше: у спілкуваннях з селебріті свого часу вона не була нав'язливою, багатослівною, неодноразово їй приходилось вислуховувати й читати скарги на її тривале мовчання, надто короткі й холодні листи. Отож в епістолярії вона цілком відповідала маркеру, яке закріпилось за нею у вищому світі, – «мовчуще божество».

Досі дослідники більше звертають увагу на листи письменниці до знакових постатей доби. І першим серед них слід назвати Тараса Шевченка, який з великою симпатією ставився до «сили молоді» української літератури. Збереглося лише два дружні листи Марка Вовчка до Шевченка, написані з Дрездена і Риму. Парадокс, але останній лист був написаний фактично після смерті Шевченка (8 березня 1861 р. за старим стилем), йому притаманне передчуття чогось лихого: *«...прошу Вас дуже: бережіть себе. Чи таких, як Ви, в мене поле засіяне?..»* [5, с. 113]. Дізнавшись про смерть Кобзаря, Марія була глибоко вражена, про що свідчить її зізнання у кореспонденції до чоловіка Опанаса Марковича: *«Я ні об чім думати не можу. Боже мій. Нема Шевченка... Ні об чім я більше не буду говорити сьогодні – я хочу плакати»* [5, с. 116].

Більш тривалою була епістолярна комунікація Марка Вовчка з іншими письменниками, причому з деякими з них її пов'язували інтимні стосунки. Віктор Домонтович назвав Марію «Моцартом любовних історій» століття, відтак досі не втрачено інтересу до таємниці її стосунків з Пантелеймоном Кулішем, Іваном Тургенєвим, Дмитром Писарєвим, Жулем Етцелем. Всі вони були зачаровані харизмою жінки-письменниці, хоча нерідко на зміну палким почуттям приходило гірке відчуття обманутих сподівань. В епістолярному стилі адресантки до літераторів домінує гречний, стриманий тон, який вказує на емоційне помежів'я дружби-любові та дає підстави побачити в ній людину цілком самодостатню. Інколи в її листах проглядається формула, виголошена значно пізніше Ольгою Кобилянською, що і на початку ХХ ст. вважалась викликом для суспільства, – «Бути самій собі ціллю». З чоловіками вона відкидала пафос жертвності, вміла прислухалась до камертону внутрішнього «Я»,

що характеризує, наприклад, її стосунки з Тургенєвим, якому вона писала: *«Вас зовут равнодушным ко всему человеком, и я вас так называла иногда сама и ко всему равнодушия не люблю, а с вами лучше, чем с другими»* [5, с. 138].

Слід погодитись з висновком Віри Агеєвої щодо моделі стосунків письменниці з Кулішем, який на словах підтримував емансипаційні тенденції доби, проте залишався типовим представником патріархальної культури: *«Успішна і незалежна жінка дратує й обурює, її самодостатність (яка так вражала всіх в Марії Маркович) – просто нестерпна, адже не лишає місця для звичних чоловічих ролей»* [1, с. 23]. Водночас Ніла Зборовська звинувачує Марка Вовчка за нещирість, холодність, ховання за епістолярні кліше, імітацію почуттів. Причому дослідниця наполягає на комплексі письменниці, через який *«у любовних історіях вона шукатиме передусім символічного замітника батька»* [9, с. 101]. За нашими спостереженнями вік партнерів у любовних історіях не грав для неї суттєвої ролі. Серед її романів переважають стосунки з чоловіками, що були молодшими за неї. В листуванні письменниці наявні численні докази здатності жінки до глибоких почуттів, «проростання» в близьку людину, що задля наукової чесності не варто оминати.

Палкі почуття письменниці пережила до Олександра Пассека, молодого юриста, сина російської мемуаристки, близького родича Олександра Герцена. З ним вона об'їхала пів-Європи, і власний невизначений статус молода жінка не намагалась змінити. На початку 1863 р. Марія писала коханому: *«Я всегда буду любить тебя, мой дорогой и милый, и оттого не меньше, что замуж если за тебя не пойду... а потом, мое сердце, будешь ли ты счастлив со мной как с женой?»* [5, с. 143]. Жінка сумнівалась, що може принести комусь щастя, ставши дружиною, надто незалежною вона була, надто переймалась професійною кар'єрою, щоб наважитись на черговий подружній альянс. Однак стосунки з Пассеком переросли у громадянський шлюб, і він був щасливий з нею до останнього подиху. Смерть Олександра стала великим випробуванням для Марка Вовчка. Мати і брат небіжчика повсякчас підтримували вдову, і в листах до них Марія перевтілювалась, знімаючи з себе панцир «мовчущого божества». Тільки з близькими Олександра вона дозволяла собі відверто визнавати непоправний біль втрати: *«Отчего я не могу еще хоть раз обнять его и перенести хоть, как в последнее время с постели на диван. Я ведь еще чувствую живого, тяжесть его тела, его дыхание, – чувствую так живо, что сердце у меня как тогда бьется... Чужая рука ни одного разу не коснулась его...»* [5, с. 182–183].

Коли виріс син Богдан, його товариство стало близьким і для матері. У колі його приятелів Марія познайомилася зі своїм другим чоловіком – Михайлом Лобачем-Жученком. За нашими спостереженнями, Марії були чужі самотерзання з приводу вікової різниці. Анна Ільків висловлює припущення, що письменниця могла відчувати певний комплекс вини перед своїм сином, однак вона побудувала стосунки з Богданом на основі взаємоповаги і довіри, толеруванні вибору одне одного. Слід додати, що материнський талант переконливо ілюструють напрочуд інформативні листи і до сина Богдана, і до внука Бориса (нешлюбного сина Богдана, якого письменниця усиновила, рятуючи від неслави його матір). В спілкуванні з синами мати ніколи не впадала в дидактизм. Схильність до дистанції – одна з важливих рис Марка Вовчка-кореспондента. Вона повсякчас контролює відстань, рідко ініціює зближення, фіксує найменші прояви відчуження і ментально реагує на це. Інколи через власну обережність їй приходиться виправдовуватися, вказуючи на причини, які говорять про характерну для неї спостережливість, психологічний «слух», подекуди острах перед емоційними витратами. Лише у листуванні з Михайлом Лобачем-Жученком Марія втрачає органічний для неї самоконтроль, проявляє виняткову емоційну

щедрість. Ніжність і турботливість до Михайла не позбавлені материнських прикмет, він нагадував їй сина, який потребував інвестицій чужого досвіду, ласки й піклування. З іншого боку, емоційна і практична залежність від коханої Михайла Лобача-Жученка не викликає сумніву, хоч їхнє листування містить алюзії і на бурхливість цих стосунків, і на моменти криз, і на поступову втрату повної влади письменниці над чоловіком. У листах до молодого Михайла мають місце грайливість, еротичний підтекст, промовистими є навіть нетипові для письменниці підписи «Твоя Маруся», за якими очевидне намагання стерти віковий бар'єр. Водночас листи багаті на зізнання, які слушно визнають метафізичним еросом. Колишній гардемарин не зробив кар'єри, він служив дрібним чиновником удільного відомства, і його дружина, яка свого часу знала неабияку популярність у вищому світі, сприймала свій новий статус як власний вибір. Варто додати, що Михайло Лобач-Жученко («Жучок»), з яким Марію пов'язували тридцять шість років найтісніших стосунків, – родом з Полтавщини, що певною мірою сприяло розширенню віртуального українського поля письменниці на Кавказі.

Листування з Михайлом переконливо доводить, що Марія тяжіла до типу кохання, який називають «любов-опіка», яке передбачає заміщення гендерних ролей дружини і матері. За Зборовською, яка нерідко у своїх оцінках психотипів письменниць спиралась на резонансну книгу Отто Вайнінгера «Стать і характер. Принципове дослідження» (1902 р.), в особі Марка Вовчка домінує код «Проститутки», який повністю витісняє код «Матері». Однак конфлікт цих психотипів, який дослідниця вбачає у самореалізації яскравих жінок-особистостей (наприклад, Оксана Забужко), не є самоочевидним в листуванні Марка Вовчка. Скоріше письменниці вдається абстрагуватися від поляризації еросу й материнства, звести нанівець конфлікт між іпостасями «Проститутки» і «Матері», не втративши власної ідентичності. Нині теорія інстинктивної жіночності Отто Вайнінгера, згідно з якою пізнання сутності жінки завжди є двочленним вибором, не видається переконливою. У цьому сенсі заслуговує більшої довіри оцінка психотипу Марка Вовчка з боку Олександра Герцена. Він побачив у письменниці суперечливість поведінки, вважав її фатальною жінкою, разом з тим вона вражала його, як і більшість сучасників, зневагою до умовностей, чим нагадувала йому модель поведінки Жорж Санд, поширення якої стало домінантним вектором у подальшому цивілізаційному поступі.

З погляду гри, маскування, що потребує розгадок, заслуговують уваги листи Марка Вовчка до її подруги Віри Єракової, піаністки і перекладачки, значно молодшої віком. З Вірою («лисонькою», «рибкою») у письменниці склалися напрочуд близькі, довірливі взаємини, але і тут має місце певна настороженість, відвойовування простору незалежності.

Отже, епістолярна спадщина Марка Вовчка доводить, що письменницю завжди турбувала проблеми самореалізації жінки в суспільній та культурній сферах (освіта, працевлаштування, комунікативні обмеження), її емансипації, гендерної рівності. Однак вона рідко вдавалась до феміністичної критики верховенства чоловіків, нерідко засуджувала інфантильність тогочасного жіноцтва, зокрема окремих його верств. Є підстави стверджувати, що жіноче «я» індивідуальності письменниці яскравіше проявляється в нефікційному, а не в художньому наративі. Загалом епістолярій Марка Вовчка оптично приближує до сучасності епоху перших спроб самопрезентації жінки як індивідуальності, що заслуговує своєї ролі в культуротворчості. На жаль, суттєві вилучення з епістолярних документів письменниці, а також неминучість маски, що завжди має місце в листуванні, не дають можливості сповна визволити образ письменниці від таємничого шлейфу, що зумовлює непримиренність дослідників її феномену.

Список використаної літератури

1. Агеєва В. П. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму / В. П. Агеєва. – Київ: Факт, 2008. – 360 с.; Aheieva V. P. Zhinochyi prostir: Feministychnyi dyskurs ukrainskoho modernizmu / V. P. Aheieva. – Kyiv: Fakt, 2008. – 360 s.
2. Андросова-Байда Д. «Жіноче письмо» в історіографічному дискурсі / Д. Андросова-Байда // Ейдос. – 2008. – Вип. 3, Ч. 1. – С. 354–370; Androsova-Baida D. «Zhinoche pysmo» v istoriohrafichnomu dyskursi / D. Androsova-Baida // Eidos. – 2008. – Vyp. 3, Ch. 1. – S. 354–370.
3. Барт Р. Фрагменти мови закоханого / Р. Барт; пер. з франц. М. Філь. – Львів, 2006. – 283 с.; Bart R. Frahmenty movy zakokhanoho / R. Bart; per. z frants. M. Fil. – Lviv, 2006. – 283 s.
4. Варикаша М. М. Гендерний дискурс у літературі non-fiction (на матеріалі щоденників письменників першої половини ХХ століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.06 / Марта Миколаївна Варикаша; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 2009. – 24 с.; Varykasha M. M. Gendernyi dyskurs u literaturi non-fiction (na materiali shchodennykiv pysmennykiv pershoi polovyny XX stolittia): avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.01.06 / Marta Mykolaivna Varykasha; NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka. – Kyiv, 2009. – 24 s.
5. Вовчок Марко Листи у 2-х т. / Марко Вовчок; відп. ред. Н. Крутікова. – Київ: Наукова думка, 1984. – Т. 1: Листи 1850–1871. – 479 с.; Vovchok Marko Lysty u 2-kh t. / Marko Vovchok; vidp. red. N. Krutikova. – Kyiv: Naukova dumka, 1984. – T. 1: Lysty 1850–1871. – 479 s.
6. Вовчок Марко Листи у 2-х т. / Марко Вовчок; відп. ред. Н. Крутікова. – Київ: Наукова думка, 1984. – Т. 2: Листи 1872–1907. – 624 с.; Vovchok Marko Lysty u 2-kh t. / Marko Vovchok; vidp. red. N. Krutikova. – Kyiv: Naukova dumka, 1984. – T. 2: Lysty 1872–1907. – 624 s.
7. Дерида Ж. Письмо та відмінність / Ж. Дерида; пер. В. Шовкун. – Київ: Основи, 2004. – 602 с.; Deryda Zh. Pysmo ta vidminnist / Zh. Deryda; per. V. Shovkun. – Kyiv: Osnovy, 2004. – 602 s.
8. Доманицький В. Марія Олександрівна Маркович – авторка «Народних оповідань» / В. Доманицький // Літературно-науковий вісник. – 1908. – Т. XLI, Кн. I. – С. 48–75; Domanytskyi V. Mariia Oleksandrivna Markovych – avtorka «Narodnykh opovidan» / V. Domanytskyi // Literaturno-naukovy visnyk. – 1908. – T. XLI, Kn. I. – S. 48–75.
9. Зборовська Н. Код української літератури: проект психоісторії новітньої української літератури / Н. Зборовська. – Київ: Академвидав, 2006. – 502 с.; Zborovska N. Kod ukrainskoi literatury: proekt psykhoistorii novitnoi ukrainskoi literatury / N. Zborovska. – Kyiv: Akademvydav, 2006. – 502 s.
10. Ільків А. В. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини ХІХ – початку ХХ століть: дис. ... докт. філол. наук: спец. 10.01.01 / Анна Володимирівна Ільків; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2016. – 410 с.; Ilkiv A. V. Intymnyi dyskurs pysmennytskoho epistoliariiu druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolit: dys. ... dokt. filol. nauk: spets. 10.01.01 / Anna Volodymyrivna Ilkiv; Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. – Ivano-Frankivsk, 2016. – 410 s.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2018.

S. Kocherha

**EPISTOLARY BY MARKO VOVCHOK:
GENDER PECULIARITIES OF COMMUNICATION**

In recent literary critics, the researches of the homo scribens phenomenon became relevant in the context of philosophical and anthropological aspects. Currently, it is essential to interpret writing as a way of preserving one's memory through self-alienation. In the early 70's of the 20th century, there was distinguished the category «women's writing», which, among other things, opens wide perspectives for the comprehension of non-fiction literature. In the history of women's writing, the epoch of Enlightenment became an important milestone, which raised the letter to one of the leading genres. The epistolary communication has become a mass phenomenon in the 19th century, in particular self-expression through the letters has become an important segment of writers' creativity. In the array of epistolary heritage of Ukrainian writers, the correspondence of Marko Vovchok deserves a special attention. The article deals with the gender characteristics of the author's writing, analyses the attempts of the woman-writer to find her place in conditions of masculine culture.

The multilingual correspondence of Marko Vovchok testifies that in her person we have the first example of the woman's mastering of the writer's profession in the Ukrainian discourse. Her works were acknowledged, while she had to endure accusations of plagiarism and condemnation for unacceptable behavior. The writer associated her own pseudonym with humiliation, but hiding her authorship in the publications by using a male name was the only way for her. Literature was the sense of her life and the way of obtaining material independence.

In her letters, Marko Vovchok demonstrated a deep interest in history, theory of literature, showed good orientation in the literary process of that time. To a large extent, the self-education of the writer was due to diverse contacts in the literary world. Researchers get a lot of information from epistolary communication of Marko Vovchok. Such well-known writers as T. Shevchenko, P. Kulish, I. Turgenev, P.-J. Hetzel were among her addressees. Mostly, literary critics emphasize the intimate discourse of the writer's private correspondence. Often, Marko Vovchok is criticized for coldness, hiding behind clichés, imitating feelings, a complex of attraction to older men as symbolic replacements of her father (N. Zborovskaya). However letters to the younger ones A. Passeka, M. Lobach-Zhychenko indicate that the sender was capable of deep feelings and of sacrifice in relationships with her beloved men. With them, she tended to the type of «love-ward», which involves replacing the gender roles of wife and mother. At the same time, epistolary communication proves the maternal talent of the writer, her trusting relationships with the sons, that were built on tolerant respect for each other's choice.

The correspondence of Marko Vovchok is a matter for discussion about the problems of women's realization in the social and cultural spheres, emancipation, gender equality, infantilism of the very womanhood. The literary history propose the image of Marko Vovchok as a fatal woman who despised taboo. But writer's epistolary reflects her self-sufficiency, introverted distancing, orientation towards professional expression, devotion to beloved ones. The letters of Marko Vovchok are the large document of the 19th and early 20th centuries, which demonstrates self-presentation of the woman as an individual, deserving her own role in cultural creativity.

Key words: literature non-fiction, scriptor, gender, emancipation, self-image.